

JUDAICA BULLETIN

Mededelingenblad van de Stichting Judaica Zwolle

Internet: www.judaica-zwolle.nl / E-mail: info@judaica-zwolle.nl

Versijnt vier maal per jaar - ISSN 1384-9050

Jaargang 30, Nummer 1 / Tisjri 5777 – Oktober 2016

OPLAGE 310 EXEMPLAREN - ABONNEMENT € 8,00 - BANKREKENING NL07INGB0000259272

Jodenvervolging in twaalf portretten

Door Jaap Hagedoorn

Nog maar enkele decennia geleden leefde in Nederland de gedachte dat de Holocaust ons was overkomen als gevolg van het nazisme. Relatief kort geleden drong het besef door dat het ging om de moord op meer dan 100.000 Nederlanders, nadat zij waren gestigmatiseerd met behulp van onze bevolkingsadministratie, uitgesloten met medewerking van de overheidsdiensten en weggevoerd met behulp van de politie en de spoorwegen. Latent antisemitisme bepaalde mede de houding van een groot deel van de bevolking ten opzichte van de Jodenvervolging.

Van collectief naar individueel

Nu werd duidelijk dat achter de bekende aantallen van zes miljoen, ruim 100.000 of, in Zwolle, bijna 500, werkelijke individuen schuilgaan. Abel Herzberg stelde al in de jaren '50 dat wij niet moeten spreken van de moord op zes miljoen Joden. Nee, wij moeten spreken van de moord op één Jood, en dat zes miljoen keer. Want de niet te bevatten grote getallen kunnen ons nooit doen inzien welk leed er is aangericht. Identificatie met het ene individu laat ons iets begrijpen van de ellende, de angst en het verdriet. Als wij proberen te beseffen wat de anti-Joodse maatregelen, vervolging, deportatie en verschrikkingen van de kampen betekenden voor die ene mens, pas dan kunnen we proberen te begrijpen wat er is gebeurd.

De Duitse kunstenaar Gunter Demnig heeft als eerste vormgegeven aan de gedachten van Herzberg. Hij creëerde de zogenoemde Stolpersteine: kleine, individuele herdenkingsmonumentjes voor het laatste zelfgekozen adres van oorlogsslachtoffers. Ook in Zwolle werd drie jaar geleden het initiatief genomen om Stolpersteine te leggen voor alle 453 omgekomen Joodse Zwollenaren. Onderzoek leverde veel persoonlijke informatie op die de identificatie met het

individuele slachtoffer gemakkelijker maakt, zoals talenten, beroepen, humor, verdriet, karakter en anekdotes.

In de Zwolse synagoge is veel aandacht voor de geschiedenis van de Zwols-Joodse gemeenschap en de Holocaust, getuige de tentoonstelling op het Vrouwenbalkon en de plaquettes met de namen van bijna 500 vermoorde Joodse Zwollenaren. Van een enkel individu was meer bekend, maar al langer wenste de Stichting Judaica Zwolle meer aandacht te schenken aan een grotere groep. Jaarlijks wordt de synagoge door honderden mensen bezocht, waaronder vele schoolklassen. Door meer persoonlijke verhalen te vertellen, wordt de boodschap over uitsluiting en vervolging duidelijker overgebracht.

Een tentoonstelling

Dat leidde tot het initiatief voor de tentoonstelling *Jodenvervolging in twaalf portretten*. Peter van 't Riet, oud-voorzitter van de Stichting Judaica en nu voorzitter van het Genootschap Nederland-Israël afdeling Zwolle, nodigde historicus en oud-archivaris Piet den Otter, vormgever Dammis Baan en schrijver dezes begin 2015 uit om te verkennen hoe korte biografieën uitgangspunt konden zijn voor een expositie over de gevolgen

van de Holocaust in Zwolle.

Een groslijst van onderwerpen vormde de toetssteen om te kiezen wie we zouden biograferen. Het ging daarbij onder andere om inperking van vrijheden, Duitse vluchtelingen, onteigeningen, Joods verzet, onderduik, Joodse vondelingen, gemengd gehuwden, overlevenden en rechtsherstel. Om een doorsnee van Joods Zwolle te presenteren, kozen we uit jong en oud, arm en rijk, bekend en onbekend. De portretten bestaan uit een titel waarin het thema tot uitdrukking komt, persoonlijke gegevens, een portretfoto, een korte biografische tekst en ondersteunend beeldmateriaal. Een kort overzicht van de naaste familie van de geportretteerde maakt duidelijk hoe zeer de Holocaust ook de omgeving van de hoofdpersoon trof.

We kozen voor een mobiele tentoonstelling door de portretten af te laten drukken op oprolbare schermen die eenvoudig zijn te vervoeren en op te stellen. De vormgeving moest aantrekkelijk en de tekst aansprekend zijn voor leerlingen van het middelbaar onderwijs. Daardoor wordt de impact van het project vele malen groter dan wanneer voor een tijdelijke of vaste tentoonstelling op één plek werd gekozen.

Twaalf panelen

Uiteindelijk kwamen er twaalf panelen over dertien personen. Het oudere echtpaar Adelaar koos een eigen uitweg toen zij in april 1943 de oproep kregen om met de laatst overgebleven Zwolse Joden gedeporteerd te worden. Zij doken niet onder en wachtten ook niet de onzekerheid van de deportatie af. Zij vluchtten in de zelfgekozen dood in hun woning aan de Soendastraat door de gaskraan in de keuken open te draaien.

Op deze wijze beschreven we zeven vrouwen en zes mannen. Vijf werden geboren voor 1900.

Foto Rodrigo Maori

Drie van hen overleefden. Tien waren volwassenen. Er zat een verzetsstrijder tussen en een gemengd gehuwde, maar ook iemand die door het verzet werd geliquideerd en een ondernemersgezin dat overleefde. Er is een portret van een Duits-Joodse vluchteling die als enige van haar gezin omkwam en van een Joodse Zwollenaar die in Mauthausen eindigde omdat hij zijn fiets verkocht.

Aan de uiterlijke kwaliteit van de panelen werkte Dammis Baan. Hij maakte een even eenvoudig als doeltreffend ontwerp. Waar vormgeving soms afleidt van de inhoud en de bedoeling van een presentatie, slaagde Dammis erin met de vorm de inhoud van de panelen effectief te ondersteunen. Niet dat wij niet discussieerden over het ontwerp, maar in zijn vormgeving was hij vasthoudend en overtuigend.

Elk van de drie overige projectgroepsleden schreef een aantal biografieën die door de anderen van commentaar werden voorzien en waarbij kritische vragen leidden tot een betere tekst. Een groep meelezers en -kijkers lette op de juiste toon en vorm. Eén van hen las de teksten door op begrijpelijkheid voor en interesse van leerlingen.

Het persoonlijke verhaal stond vaak voor het lot van een grotere groep. Zo was Milly Strauss één van de ca 2000 Duits-Joodse kinderen die voor de oorlog zonder ouders met speciale kindertransporten naar het neutraal geachte Nederland kwamen. Verzetsstrijder Barend Davidson, in Berlijn met bijna zijn hele verzetsgroep geëxecuteerd, was één van de ca 1000 Joodse verzetsstrijders, waarvan de helft omkwam. Jo Troostwijk die het in de onderduik niet uithield en een risico was voor zijn onderduikgevers, werd net als enkele tientallen andere Joodse onderduikers om die reden geliquideerd.

Uitdagingen

Soms klopten de officiële gegevens niet met de werkelijkheid. Na de oorlog werden overlijdensakten opgemaakt voor alle vermoorden. De informatie was niet altijd te verifiëren door gebrek aan bronnen of getuigen. De sterfdatum van in Sobibor omgebrachte Joden werd bepaald op drie dagen na hun vertrek uit Nederland; de tijd van de treinreis. Zo ging het ook met Ans Troostwijk-Hijmans, op 10 maart 1943 met haar man Menno naar Sobibor gedeporteerd vanuit Westerbork. Hun juridische sterfdatum is 13 maart 1943. Maar beiden leefden langer. Menno werd na dwangarbeid in april in Sobibor doodgeschoten. Ans werd als dwangarbeidster van kamp naar kamp

gesleept, tot zij begin 1944 bezweek aan tuberculose volgens de getuigenis van twee andere Zwols-Joodse vrouwen.

Moeilijk was het soms om gegevens van de familie van de hoofdpersoon te vinden. Zo leefden aan het begin van de oorlog nog vier zusters van de coupeuse Klara van Gelderen. Twee van hen zijn vermoord in de kampen, van de anderen is het lot onbekend. Jongste zuster Reintje was voor de oorlog al gescheiden van haar Poolse man Sacha Weliogoera met wie zij in Lissabon en Marseille woonde. Ook van hem ontbreekt elk spoor. Hun dochter was wel weer teruggekomen en werd met man en kind vermoord.

Leraar en conrector Salomon Elte overleefde de oorlog als gemengd gehuwde. Zijn zoon werd opgepakt wegens illegale activiteiten en vermoord in Sobibor. Op basis van historisch onderzoek dachten wij Elte's familie uit Alkmaar compleet in beeld te hebben. Tot zijn nog levende dochter zich afvroeg waarom oom Joch uit Zuid-Amerika miste. Wij hadden nergens een Jochem of Joachim ontdekt. Nog dezelfde avond vonden wij via zijn inschrijving in het Haags bevolkingsregister de emigratie naar Chili in 1925. De volgende dag legden we contact met de naar hem vernoemde kleinzoon Joaquin die stomverbaasd was dat wij hem hadden gevonden. Hij vulde de ontbrekende gegevens over zijn grootvader aan en het familie-overzicht was compleet.

Niet in alle gevallen hoefden wij het onderzoek zelf te doen. Naar Jo Troostwijk was eerder uitvoerig onderzoek gedaan door een onderzoeker die vooral gebruik maakte van mondelinge bronnen. Over de verzetsman Barend Davidson verscheen recent een omvangrijk boek op basis

van veel archiefmateriaal van de rechtszaak tegen Davidsons groep en van een dagboekje van Barend uit de Berlijnse gevangenis. Hieruit konden wij de tekst voor de biografie destilleren.

Opening en vervolg

Op 28 augustus jl werd de tentoonstelling geopend. Ook werd het gelijknamige boek gepresenteerd met meer uitgebreide teksten van de biografieën, voorafgegaan door een inleiding over de geschiedenis van Joods Zwolle. Het boek dient ook een educatief doel, omdat het docenten of cursusleiders kan helpen bij de ontwikkeling van lesmateriaal.

De bijeenkomst was mede indrukwekkend omdat er zoveel overlevenden waren die een bijdrage leverden aan de teksten. Voor mij persoonlijk was het hoogtepunt de aanwezigheid van Vita van den Bergh, laatste van de overlevende geportretteerden, en haar nazaten. Zij en de zoon van Nico Herschel, de dochter van Salomon Elte en de kleinzonen van Barend Davidson verbonden het heden met het verleden, maar bovenal met de toekomst.

De tentoonstelling komt voort uit de veranderende visie op de geschiedenis van de bezetting en de Holocaust in Nederland. Niet alleen is er tegenwoordig meer aandacht voor de verantwoordelijkheid van Nederland en de achtergronden daarvan, ook realiseren we ons nu dat de Holocaust over de moord op individuen gaat en niet op een onherkenbaar groot getal. De tentoonstelling verschaft door tekst en vorm inzicht in de consequenties van uitsluiting, ook in de hedendaagse situatie. Bovendien biedt de expositie een vorm om meer gestructureerd onderzoek te doen naar persoonlijke verhalen van alle Zwolse slachtoffers van de Holocaust.

JUDAICA-AGENDA – NAJAAR 2016

----- 9-10-2016 – Tentoonstelling

"Geschiedenis van het Joodse leven in en om Zwolle" inclusief rondleiding. Stichting Judaica Zwolle. Plaats: synagoge, Samuel Hirschstraat 8, Zwolle. Tijd: 13.30 uur. Toegang: €4,- (jeugdigen met korting).

----- 23-10-2016 – Mobiele Tentoonstelling

"Jodenvervolging in twaalf portretten". Organisatie: Werkgroep & Stichting Judaica Zwolle. Locatie: synagoge, Samuel Hirschstraat 8, Zwolle. Tijd: vanaf 13.30 uur. Toegang: € 4 voor volwassenen (€ 2,50 voor kinderen van 6 tot 17 jaar).

----- 6-11-2016 – 18de Samuel Hirschlezing

"Israël, een baken van stabiliteit in een kolkend Midden-Oosten" door dr. Ronny Naftaniel. Organisatie: Stichting Judaica Zwolle & Genootschap Nederland-Israël afdeling

Zwolle. Plaats: synagoge, Samuel Hirschstraat 8, Zwolle. Tijd: 11.00 tot 12.30 uur. Zaal open 10.30 uur. Toegang: €10,- aan de zaal. (€ 7,50 bij inschrijving vóór 1 oktober via de website www.judaica-zwolle.nl)

----- 6-11-2016 – Tentoonstelling (zie bij 9-10-2016)

----- 23-11-2016 – Lezing

"De oorsprong en ontwikkeling van de klezmermuziek" door Carla da Silva. Een muzikale reis door 'Jiddisjland', met film- en luisterfragmenten. Organisatie: Genootschap Nederland-Israël afdeling Zwolle. Locatie: synagoge, Samuel Hirschstraat 8, Zwolle. Tijd: 19.30 uur. Toegang: € 7,50 voor niet-leden.

----- 25-1-2017 – Lezing "Waarom mag Israël niet bestaan in het Midden-Oosten?", door prof. dr. Hans Jansen. Organisatie: Genootschap Nederland-Israël afdeling Zwolle.

De Boechaarse Joden

een van de oudste ethno-religieuze groepen van Centraal-Azië (2)

Door Wim Neevel

Joden hebben zich in hun eigen land nooit veelvuldig beziggehouden met handel en financiën. Pas in de diaspora gaan ze – omdat ze als Joden meestal geen land mogen bezitten – noodgedwongen op grote schaal handel drijven. De Talmoed bevat zelfs gedetailleerde wetten wat betreft de handel. De Joden van Centraal-Azië wonen veelal in steden, zoals Khiva, Boechara en Samarkand. Als ze onderweg zijn, komen ze gemakkelijk in contact met Joden van elders. Ze kunnen rekenen op de gastvrijheid van andere Joden en hun lingua franca, het Hebreeuws, maakt het mogelijk om onderling goed te communiceren.

Radanieten

Joodse handelaren vestigen zich ten tijde van de Han-dynastie – van 206 voor de gewone jaartelling (vgj) tot 220 na – al in China. In Kaifeng – indertijd een grote plaats aan de zijderoute – stichten ze een kleine Joodse kolonie. Er zijn daar stenen gevonden met Joodse inscripties die vermelden dat deze Joden uit India naar China zijn gekomen. We hebben het dan over de tijd van de profeet Ezra, die het meest met de Joden in Babylon is verbonden. Mogelijk zijn deze Joden de eersten die tot in China zijn doorgedrongen.

Veel historici menen dat de Chinese kunst van het papiermaken door Joodse handelaren, later Radanieten genoemd, naar Europa is gebracht. De oorsprong van de naam Radanieten ligt mogelijk in Radhan, een provincie van Mesopotamië, nu Irak. Volgens de overlevering is het ook een Joodse handelaar geweest die de zogeheten Arabische (in feite Indische) cijfers in Europa heeft geïntroduceerd. Deze rekenkunde is gebaseerd op het werk van de Arabische wiskundige Al-Chwarizmi. In Khiva – in het noordwesten van Oezbekistan – staat een standbeeld van deze grote rekenkundige.*1) Abraham ibn Ezra, een in Spanje geboren Joodse geleerde, schrijft in 1146 over dit nieuwe rekenkundige stelsel zijn boek 'Sefer Ha-mispar' – 'het boek van getallen'. In dit boek staat de vroegste uitleg – in Europa – van het nieuwe decimale stelsel met het getal nul, dat hij *galgal katan* noemt, het Hebreeuwse woord voor 'klein wiel'. Khiva is samen met de andere

handelssteden, Boechara en Samarkand - beide in het zuidoosten – eeuwenlang het centrum geweest van de Joodse handel. De Radanieten ontwikkelen ook een systeem van kredietbrieven en wissels ter vervanging van het gesleep met zware munten. In dit gebied, waar de karavaanwegen van Oost-Azië en Oost-Europa elkaar kruisen, komen de genoemde steden met hun legendarische namen tot ongeëvenaarde bloei en blijven lang centra van intellectueel en cultureel leven. Volgens een volkstelling uit 1167 wonen er dan 50.000 Boechaarse Joden in Centraal-Azië.

Arabische verovering

Na de dood van Mohammed in 632 weten de Arabieren in een enorm tempo hun gebied uit te breiden. Zij veroveren grote delen van het Oost-Romeinse en Perzisch-Sassanidische rijk. In 654 steken ze de Oxus over maar weten pas vijftig jaar later Boechara en Samarkand te veroveren. Opvallend is het hoeveel moeite de Arabieren zich moeten getroosten om Centraal-Azië te pacificeren en te islamiseren. In de 10e eeuw weet men zich los te maken van de heerschappij van het Arabische Kalifaat. De eerste onafhankelijke moslimstaat van Centraal-Azië vestigt haar hoofdstad in Boechara, één van de vijf heilige steden in de islamitische wereld. Boechara mag dan ook *Bukhara-i-sharif* heten – letterlijk 'Boechara van de heer' – dat zoiets als 'nobel Boechara' betekent. Het is eeuwen het religieuze centrum van de soennitische islam. Hier staat de geweldige Kalon moskee, de blauwe moskee, een van de grootste heiligdommen in de wereld van de

islam. Reusachtige medressen, religieuze hogescholen, rijzen ten hemel. Tegenwoordig zijn ze trouwens voor andere doelen toegankelijk gemaakt.

Met de komst van de Arabieren leven de Boechaarse Joden voortaan onder een moslimheerschappij met 'Omar voorwaarden'. Het Pact van Omar is een verdrag, opgesteld door een kalief met de naam Omar, zo rond het jaar 720. Hierin zijn de rechten en plichten van de Joden vastgelegd. Het bevat een aantal beperkende maatregelen voor 'de mensen van het Boek'. Deze niet-moslimwonders van een islamitisch land – dhimmi's – hebben het recht onder bepaalde voorwaarden hun eigen religie te beoefenen, maar krijgen wel te maken met discriminerende wetten die hun onder meer verbiedt wapens te dragen of paard te rijden. Ze moeten zich aan bepaalde kledingvoorschriften houden en mogen bijvoorbeeld geen leren riem dragen, maar alleen een touw. Nooit draagt een Centraal-Aziatische Jood de tulband, zoals de moslims, maar alleen het geborduurde kapje – de tsjoebeteika – of een platte zwarte muts met een bontrand. Bepaalde religieuze kledgewoonten moeten ze overnemen van de moslims. Zo mogen Joodse vrouwen net als moslimvrouwen alleen gesluierd over straat. Die sluier heet een 'parandscha'. Dhimmi's mogen hun eigen religie alleen in privéverband beoefenen. Er mogen geen nieuwe synagoges worden gebouwd, veel gebedshuizen uit de pre-islamitische periode worden vernield of raken in verval. Dit geldt, gedurende wel 400 jaar, ook voor de Boechaarse Joden. Ze betalen een hoofdelijke belasting – de djizja – dat hun het recht geeft om in de moslimwereld te leven. Ze moeten het betalingsbewijs altijd bij zich dragen. Deze belasting is gebaseerd op een tekst uit de Koran, waar Mohammed zegt: *'Bestrijdt diegenen onder de mensen van het Boek, die niet geloven in Allah, [...] die zich niet voegen naar de ware godsdienst, totdat zij de schatting (djizja) met eigen hand opbrengen, in onderdanigheid'* (Soera 9:29). Tevens moeten ze een speciale grondbelasting betalen. Die laatste maatregel drijft de Boechaarse Joden, nog meer dan voorheen, de handel in.

De Boechaarse Joden leven met de strengste Talmoedische scheidsmuren, maar wel op een Oezbeekse en Tadzjikische manier. In hun huizen speelt alles zich af op de vloer, op de mat van stro. Daar slaapt en eet men, daar bidt men en daar heeft men lief en sterft men. Ze eten het vlees met hun handen, zonder mes en vork. Ze eten het liefst pilav: rijst met schapenvlees. Ze drinken de groene

thee – koktschai – uit schoteltjes zonder oor – de pialas – precies zoals de Oezbeken en Tadzjiken.

Bloeitijd

In de 12e eeuw is Centraal-Azië een belangrijk centrum van kunst en wetenschap en bloeit het jodendom. De twaalfde-eeuwse Spaans Joodse reiziger Benjamin van Tudela – auteur van *Sefer Hamasaot*, 'Boek van de Reizen' – schrijft dat er 30.000 Joden in Samarkand wonen. Vrijwel de gehele handel van Boechara is in Joodse handen. De feitelijke handhaving van het Pact van Omar neemt af, waarschijnlijk omdat veel Boechaarse Joden tot de vooraanstaande burgers zijn gaan behoren. De islamitische heersers zijn inmiddels uiterst tolerant tegenover hun Joodse onderdanen. Tot in de 16e eeuw mogen de Joden van Boechara bijvoorbeeld ook gebruik maken van de *Magok-i-Attari-moskee* als hun gebedshuis. Het is een van de oudste gebouwen in Boechara. De vorige moskee op deze plek is in 937 bij een grote stadsbrand tot de grond toe afgebrand. De uit de 12e eeuw stammende originele zuidgevel, met ingang, is onveranderd gebleven en geeft ons de mogelijkheid om de bouwtechniek van de Karachaniden te bewonderen. De naam van de kleine moskee is afgeleid van de kruidenverkopers (attars) die hier hun bazaar hadden en de lage plek (magok) waarop de moskee gebouwd is. Nu worden er in de moskee tapijten tentoongesteld. Op deze plek hebben dus vanaf de 12e eeuw Boechaarse Joden hun gebeden gezegd, samen met de moslims in hetzelfde gebedshuis. Sommige

Boechara, Magok-i-Attari-moskee
foto Wim Neevel

bronnen zeggen dat de Joden in de ene hoek bijeenkomen en de moslims in de andere. Andere bronnen beweren dat Joden pas na de samenkomst van de moslims bijeenkomen. In ieder geval wordt hiermee de gewoonte verklaard dat de Boechaarse Joden na hun ochtendgebed zeggen: 'shalom alechem', verwant aan het Arabische 'salaam aleikum' - dat beide 'vrede met u' betekent - een gebruik dat Europese Joden niet kennen.

Neergang

In de 2e helft van de 14e eeuw zijn tijdens het bewind van de wrede veroveraar Timur Lenk, die nu als een soort 'vader des vaderlands' wordt vereerd, de prachtigste koepels in de hoofdstad Samarkand gebouwd. De handel op de zijderoute heeft hem schatrijk gemaakt en die rijkdom investeert hij in een pompeus bouwprogramma. Zijn kleinzoon, Ulu Begh, heeft echter in het begin van de 15e eeuw te kampen met veel tegenslagen. Tijdens zijn bewind sluit de Chinese Ming-dynastie de grenzen, een enorme tegenslag voor de handelaren van de zijderoute. Bovendien zijn er nieuwe zeeroutes naar Azië ontdekt – Vasco da Gama in 1498 – en daarmee komt Centraal-Azië in een isolement. Dit heeft uiteraard ook negatieve gevolgen voor de Boechaarse Joden.

Eerste synagoge

Na de verovering van de regio door de in religieus opzicht strenge Shaibaniden, in de 16e eeuw, worden de Joden opgesloten in hun eigen stadswijk – guzar – en komt de bouw van nieuwe synagoges op gang. Het eerste synagogegebouw in Boechara is nauw verbonden met het u-vormig complex in het centrum van de oude stad, de *Lyab-i-hauz*, dat 'oever van het bassin' betekent. Rondom een vijf meter diep reservoir van 36 bij 46 meter, staan drie prachtige met mozaïeken versierde gebouwen. Nodir Divan Begi, de minister van financiën, is de opdrachtgever voor de bouw

*Boechara, Medresse Divan-Begi, boven ingangsportaal
foto Wim Neevel*

van het complex met onder andere een grote moskee die naar de minister is genoemd. In 1620 woont op deze plek een Joodse weduwe, die ook eigenaar is van het grote terrein waar nu de vijver ligt. Zij is niet bereid afstand te doen van haar eigendom, ook niet voor een zeer hoge som geld. Ze wijst ieder aanbod af, geld heeft ze niet nodig want ze heeft geen erfgenamen. Zelfs de imam beslist dat de vrouw niet gedwongen kan worden tot verkoop, want zij heeft dezelfde rechten als de moslims omdat zij haar djizja - belasting - keurig betaalt. Nodir Divan Begi laat dan een klein bassin maken in de buurt van het huis van de weduwe dat water aangevoerd krijgt via een kanaal, vlak langs het huis van de vrouw. Al heel snel ondermijnt het water uit het kanaal de fundamenteën van het huis van de Jodin, die dan bij de minister aanklopt. Uiteindelijk wordt een deal gesloten: de Joodse weduwe krijgt een groot terrein toegewezen waarop een synagoge kan worden gebouwd, in ruil voor het huis met bijbehorende grond van de weduwe. De synagoge krijgt een bovenverdieping waar de weduwe gaat wonen. De synagoge heet 'Kanisa Mulla Mani' en ligt in de Joodse wijk net ten zuiden van *Lyab-i-hauz* dat tegenwoordig 'the place to be' is voor de lokale bevolking en de toeristen. De naam van de weduwe is onbekend gebleven!

Beperkingen voor Joden

Vanaf het midden van de achttiende eeuw wonen nagenoeg alle Joden van Centraal-Azië in het emiraat van Boechara. Vrijwel de gehele handel van dit emiraat is nog wel in hun handen. Wel is er ook hier sprake van gedwongen bekering tot de islam. Onder de emirs krijgen de Joden het zwaar te verduren. De poorten van Joodse huizen mogen niet boven die van de moslims uitsteken. Bovendien zijn ze verplicht een gesp als herkenningsteken te dragen en is het hun niet toegestaan op straat versierde gordels te dragen, zodat ze zich met een touw om hun middel moeten behelpen. Ook mogen ze maar een beperkt aantal beroepen uitoefenen. Om genoemde reden werken de Boechaarse Joden traditioneel veelal als ambachtslieden; ze werken als kapper, juwelier of schoenmaker. Veel Joden bekeren zich onder dwang tot de islam, maar blijven heimelijk hun oude geloof belijden. Deze bekeerlingen worden *tsalja* genoemd, wat zoveel betekent als 'onvolmaakt'.

Het godsdienstig leven bij de Boechaarse Joden heeft z'n eigen unieke structuur, met een centrale rol voor de *chacham* – een wijs man. Deze

chacham combineert de functie van rabbijn, ritueel slachter (sjocheet), besnijder (moheel), onderwijzer (melameed), en voorzanger (chazan). Zijn voornaamste verantwoordelijkheid is in alles te voorzien wat de gemeenschap nodig heeft.

In 1792 reist een Sefardische Jood, die in Marokko geboren is, vanuit Safed in Israël naar Boechara. Deze Rabbi Joseph Mamon Maghribi treft de plaatselijke Joodse gemeenschap in een zeer deplorabele toestand aan en hij besluit dan ook zich in Boechara te vestigen. Hij wordt hun geestelijk leider en verandert de Perzisch-religieuze traditie in een Sefardische. De Boecharse Joden accepteren de Sefardische liturgie en er komen Sefardische gebedenboeken, die in Italië gedrukt zijn. Het gevolg is een opleving van het godsdienstig leven. Er komt zelfs een jesjiva – een Talmoedschool – in Boechara.

Onder tsaar en sovjets

De voortdurende discriminatie brengt de Boecharse Joden ertoe de Russische verovering van het gebied, in de negentiende eeuw, te steunen. De invasie van de Russen, tussen 1864 en 1868, veroorzaakt aanvankelijk een religieus revival. Er komt nu eindelijk contact met de Asjkenazische Joden en er worden Joodse boeken geïmporteerd uit Vilnius en Warschau. In Centraal-Azië is tot dan vrijwel niets gepubliceerd. Met de komst van de Russen, maar ook al wel daarvoor, worden de Centraal-Aziatische Joden gedwongen te gaan wonen in bepaalde steden die als vestigingsplaats zijn aangewezen. Behalve Boechara en Samarkand zijn dat nog zo'n vijftien andere plaatsen. Ze wonen in een strikt afgesloten Joodse wijk, die vooral in Boechara een uitgesproken 'gettokarakter' draagt. Men noemt het 'Getto Mellah'. Ze mogen nu ook grond kopen en kunnen handel blijven drijven. Er gaat een legende over een rijke Joodse koopman die in die tijd in Samarkand woont. Deze koopman geniet zoveel aanzien dat hij een keer op sjabbat een brief van de tsaar ontvangt. De koopman is onverstoorbaar en wacht tot het einde van de sjabbat met het openmaken van de brief. Als de tsaar ter ore komt dat de koopman de brief niet onmiddellijk heeft gelezen, moet de Jood dit met zijn leven bekopen.

Het opleidingsniveau van de Boecharse Joden is verhoudingsgewijze gering. Tot aan de revolutie (1917) kan slechts 40% lezen en schrijven en dit nog bijna uitsluitend in het Hebreeuws. In het jaar 1929 was 65% ambachtsman, kleine zelfstandige en slechts 10% werkzaam in de landbouw, de rest van 25%

verkeert aan de onderkant van de samenleving en leeft van de steun (aalmoezen). Al vanaf 1880 vertrekken veel Boecharse Joden, ook uit religieuze en zionistische overtuiging, naar Jeruzalem, waar zij een eigen Boecharse wijk stichten – Shechunat Boechari. Tussen 1880 en 1914 vestigen zich daar 1500 Boecharse Joden. Wel zijn tijdens en na WO-II nog Asjkenazische Joden uit Rusland, Oekraïne, Litouwen en Wit-Rusland in Centraal-Azië komen wonen. Tijdens het sovjet-bewind komt de gestage stroom van emigranten naar Erets Jisraël tot stilstand. Onder het communisme mogen Joden, althans op papier, vrijelijk hun geloof belijden. Maar het is bijvoorbeeld wel verboden om te trouwen in de synagoge. Bruidsparen worden dan ook heimelijk op sjabbat, tijdens het ochtendgebed als iedereen toch al in de synagoge is, in de echt verbonden. Ook sluiten de sovjet-autoriteiten alle Joodse scholen en zo wordt de nieuwe generatie de mogelijkheid ontnomen om Hebreeuws te leren. De jongeren zijn zelfs sovjetgezind, willen van Hebreeuwse letters en van de Talmoed niets meer weten.

Door hun eeuwenlange afgeslotenheid zijn de Centraal-Aziatische Joden moeilijk te winnen voor de collectieve landbouw en ambachten. Joden hebben niets met deze 'kolonisatie' en keren uit deze landbouwgebieden snel weer terug naar de stad. In Samarkand wordt een tricotagefabriek opgericht met de meest moderne machines. In Tasjkent zijn er vooral kledingfabrieken en naaiateliers, daar zijn ook een tweetal Joodse vakscholen. Enerzijds heeft de 'perestrojka' (hervorming) en 'glasnost' (openheid) – uit de tijd van de hervormingspolitiek van Michail Gorbatsjov, in de jaren 1986/1988 – een herleving van het Joodse leven tot gevolg gehad, anderzijds luidt dit het einde in van ruim tweeduizend jaar Joodse geschiedenis in Centraal-Azië. Er zijn burgeroorlogen in de omringende landen en de armoede is soms nijpend. Zeker na 1991 verlaten de Boecharse Joden in groten getale dit gebied, dat steeds meer geteisterd wordt door etnische conflicten en een herleving van een strengere islam. Ze vestigen zich met name in Amerika – in Queens, New York – en Israël.

Kalontarov

Verscholen in het labyrint van gettosteegjes van Oud-Samarkand laat de handelsman en miljonair Rafael Moiseyevich Kalontarov in 1891 de hoofdsynagoge van Samarkand bouwen, de Gumbazsynagoge. Deze rabbi Nosi, zoals hij in de

Rafael Moiseyevich Kalontarov

Joodse gemeente wordt genoemd, betaalt alle kosten uit eigen middelen. Hij is in 1842 in Samarkand geboren en komt in 1901 te overlijden op de 5e Av, dat is op zondag 21 juli. Het woord 'gumbaz' betekent koepel, gewelf en inderdaad heeft deze synagoge een kleine witte koepel. In de tijd van de perestrojka wordt het gebouw met liefde gerestaureerd door de toegewijde krachtsinspanning van Bekhor Rubinov. Deze ongehuwde Rubinov en zijn grootmoeder worden op een kwade dag in de straten van Samarkand gedood door een stelletje gewetenloze antisemitische misdadigers. De restauratie van de synagoge is dan nog niet helemaal afgerond. Daarom is een deel van het pleisterwerk onbeschilderd gebleven.

Hoewel de Boechaarse Joden grotendeels onbekend zijn met de Joodse traditie, zijn er toch een paar zaken waaraan zij hechten: een minimale inachtneming van het kasjroet, de Joodse spijswetten, en een sterk gevoel voor Joodse identiteit. Niet alle bezoekers van de diensten in de Gumbazsynagoge kunnen het Hebreeuws lezen, maar het merendeel kent elk van de gebeden uit het hoofd. Deze mensen hebben tientallen jaren van communistische onderdrukking van godsdienst en Joods onderwijs overleefd.

Diep in het voormalig Russische deel van Samarkand is in het Kalontarov-huis een tentoonstelling ingericht die de geschiedenis van de Joodse gemeenschap van Samarkand vertelt. In dit huis is ook voor een lange tijd de Kalontarov familie-synagoge geweest. Familie-synagoges zijn gebouwd in de tijd dat het voor Joden verboden is om synagoges te bouwen. Deze particuliere gebedshuizen hebben meestal een rijk gedecoreerde ontvangstzaal, die op sjabbat en feestdagen kan worden gebruikt, zo ook in het

Kalontarov-huis. De luisterrijke zaal is gekleurd naar de gebruikelijke islamitische stijl. Het reliëf van de ballustrade van het balkon verenigt de Davidster en de Russische adelaar. Hier woont in het begin van de 20e eeuw de miljonair Avraham Kalontarov die, volgens de informatie in een reisgids, in 1917 door de bolsjewieken is verdreven. Zo kun je ervan uitgaan dat de communisten zich het kapitale pand hebben toegeëigend. Maar toch moet het echte verhaal worden verteld. Als de communistische revolutionairen op het punt staan bij Kalontarovs huis aan te kloppen, komt de oude Kalontarov naar buiten en nodigt hen naar binnen te komen, terwijl hij zegt: "Als jullie het willen hebben, is het van jullie." Hij pakt slechts zijn wandelstok en verlaat het huis voor altijd. Tikkend met zijn wandelstok op de binnenplaats verlaat hij door de hoofdpoot het complex. De wandelstok van Kalontarov verschaft hem in de komende moeilijke tijden in buitengewone mate comfort: de holle ruimte van de stok is geheel gevuld met diamanten.

Bij de opperrabbijn van Boechara

Fragmenten uit het veelkleurig verslag van de schrijver en journalist Otto Heller, die in augustus 1930 Boechara bezoekt.

"Vreemd zijn ons deze mensen. Wonderlijk is voor ons hun spraak. Fier is de oriëntaalse houding van de mannen. Verheven is de schoonheid van de vrouwen. Klassiek Grieks zijn hun profielen, naar Oezbeeks gebruik is het diepzwarte haar in tientallen kleine vlechten gevlochten. Geen vrouw durfde voor de revolutie, die hier pas zeven jaar geleden (in 1923) zegevierde, ongesluiert het getto te verlaten. Tien jaar geleden (voor 1920) droegen de mannen nog het rode koord, om de zwartzijden 'chalat' (*2) gewonden, het 'Jodenkoord', en geen Jood mocht paardrijden of op een ezel klimmen. Zo bepaalde dat de wet in het rijk van de emir van Boechara, die nu (in 1930) in Afganistan verblijft."

"Het religieuze hoofd van deze Joden – streng gelovige Talmoedisten van Sefardische snit die de Asjkenaziem en Chassidiem verachten, die ketterse westelijke Joden uit Rusland, Polen en Litouwen – is sinds onheuglijke tijden de rabbijn van Boechara. Hij is de ongekroonde heerser van dit volk geweest, zijn woord was wet, naast alle wetten van de Chanen (Kanen) en emirs. Hij was niet alleen de vooraanstaande godsdienstbeoefenaar, hij was de representant van een stam, z'n

vader met alle autoriteit van een oostelijke stamvader. De rabbijn van Boechara [...] was ook voor de moezelmannen een soort kalief van de ongelovigen, in de stad van de nakomelingen van de neef van de profeet. Hij zetelde in het hart van de stad, een hart in het zuiden. Aan de andere kant van de gettomuur glinsterden majolica (beschilderde tegels) en fayencen (geglazuurde keramiek), stonden heilige ooevaars op minaretten, welfden zich geweldige spitsbogen van de medressen, de voornaamste geestelijke scholen der Mohammedanen. In het andere hart van de stad, in het noorden, zetelde de emir uit het huis der Mangyten (*3) in zijn slot, zijn burcht achter torenhoge muren en wallen. Op beide zag de 'toren des doods' (*4) uit, de geweldige toren van het meest geweldige bouwwerk in deze aan wonderen zo rijke stad. Toen kwam, na honderden jaren, de revolutie.”

“Hiskiah ben Chajim, operrabbijn in het jaar 1930, heeft geen emir meer naast zich. Hij kan op paarden, ezels en kamelen rijden, zoveel hij maar wil. De moslimgeestelijken, fanatiek zoals ooit in het verleden, zwijgen en zien toe. Niemand veracht Hiskiah ben Chajim vanwege zijn geloof.”

'Hoe het met de Joden in Boechara gaat?' Een breed handgebaar [van de rabbi]: 'slecht. Geen handel, geen zaken te doen en dan die strenge wetten. Waarom ze de handelaren niet het kiesrecht geven. Waarom die pas aangetreden communisten de mensen die naar de synagoge gaan in hun krant zetten. Dat is toch tegen de grondwet.' Ik verwijs naar de zeer geloofwaardige praatjes dat jonge Joden door oudere Joden worden afgeranseld, omdat ze het Latijnse alfabet leren. De rabbi zwijgt. Dan verzekert hij mij plechtig: 'God heeft dat alles gewild, anders zouden en geen sovjets zijn geweest! Hoe kun je je verzetten tegen Gods wil? Geloof u dat ik niet zie, dat het beter is voor ons Joden als Joden? Maar waarom laten ze ons dan niet tapijten verkopen en in zilver handelen? Wat hebben we eraan dat we geen koord meer hoeven te dragen en op ezels mogen rijden? En wat wordt dat voor een wereld? De jongeren schrijven niet meer het schrift van de Tora, ze spelen voetbal en de meisjes lopen zonder sluier, nee ze knippen de vlechten af!' [...] 'Ben ik tegen Sovjets? Waarom zou ik dat zijn? Maar: waar naar toe, waar naar toe? Zonder God! Zonder sjabbat! Zonder Jom Kipoer! Zonder Talmoed! Drie honderd jaar zijn mijn vader en voorvaderen rabbi's van Boechara, tot op de huidige dag .... ik ben de laatste ..... waarschijnlijk. Wie zal het na mij worden? Mijn

zoon? Zal hij dan nog geloven, en over twintig jaar, wie zal dan nog in de 'kennassah' komen?' [...] 'De hemel is groot boven ons, van Boechara tot de Indus. Niemand uit Perzië [...] komt meer bij mij. Er wordt gezegd dat ze spoedig daarginds hetzelfde doen als hier. Het is goed, dat niemand meer komt en mij vraagt: Hiskiah ben Chajim ben Hiskiah, wat betekent dit alles? Bij alle profeten, wat zou ik moeten antwoorden?' Met heilwensen liet hij ons uit. Hij maakte daarbij drie keer een buiging.”

Zelfcensuur en trots (*5)

Oezbekistan ligt niet alleen op de landkaart, maar ook gevoelsmatig voor de meesten van ons ver weg. Toch zijn mijn vrouw en ik eind april 2016 met een groepsreis naar dit exotisch land afgereisd. Onze interesse lag ook bij wat er nog resteert van het eens zo bloeiende Joodse leven in Centraal-Azië. Een handjevol Joden probeert er, met steun uit Israël en Amerika, het beste van te maken. Minjan maken – met een quorum van 10 mannen – lukt nog net in Boechara en Samarkand.

De wirwar van straatjes rond de beide synagogen in Boechara doen verlaten aan. We hebben er een privérondleiding waarbij, op weg van de ene synagoge naar de andere, mij wel wordt gevraagd mijn keppeltje af te zetten. “Dat kan zo maar problemen en scheve ogen geven bij de moslims,” zegt onze gids. Joden doen hier aan zelfcensuur.

Ommuurd

Er is elke maandag nog wel een kleine kosjere markt. Achter een lage deur, met erboven een blauw opschrift in Hebreeuwse letters, bevindt zich de Joodse school. We ontmoeten er keurig geklede jongens en meisjes; het is de 3e dag van Pesach, *chol hamo'ed*, een tussendag. Op zo'n tussendag mag wel gewerkt worden, maar de Joodse begraafplaats kunnen we niet bezoeken. Een blik over de muur geeft toch een indruk van hoe groot deze gemeenschap ooit is geweest. In een voormalig Joods koopmanshuis eten wij die avond heerlijk: Oezbeekse specialiteiten als *plov*, een rijstgerecht met lam, en de *sjasliek*, de vleesspiesen, worden opgediend met het traditionele ronde brood, *lipjoska*.

Al eeuwenlang leven de Boecharse Joden midden tussen de moslims, maar wel strikt gescheiden, vasthoudend aan tradities, zonder zich te mengen met andere Oezbeken. Elk Joods huis is ommuurd, met een eigen binnenplaats, dat daardoor de nodige privacy geeft. Joden die willen

vertrekken moeten alles verkopen: bankstellen, kasten en piano's. Maar ze raken hun vaak ruime woningen met binnenplaatsen moeilijk kwijt en soms moet het weg voor een 'habbekrats'.

Verstopt

Ons luxe hotel in Samarkand ligt vlakbij de oude Joodse Machala, de naam voor 'wijk', met zijn voorheen modderige, en nu nog smalle straatjes. Deze Machala lijkt sprekend op het islamitische deel van de oude stad. Van buiten zijn de huizen eender en niets wijst erop dat er Joden wonen. Bij de ingang aan de straatkant is geen enkele mezoëza te zien, maar als de bewoners vanaf de binnenplaats hun woning binnengaan raken ze wel vluchtig een deurkokertje aan.

De synagoge moet op een steenworp afstand liggen van de grote bazaar, maar is toch moeilijk te vinden. Uiteindelijk, na vele keren vragen, brengt een – Joodse? – jongeman ons in zijn auto naar de juiste plek. Verstopt achter allerlei achterafgangetjes en -steegjes staat daar de Gumbaz-synagoge. Maar ja, de poort is natuurlijk gesloten. Een behulpzame buurvrouw belt de 'rabbi', en hij komt zowaar binnen vijf minuten op z'n fiets aangepeddeld. Hij leidt ons graag rond en toont vol trots de geopende ark met de enige Torarol, in een koker. We zien de openingszin van *Acharee Mot*, de eerstvolgende parasja, die na Pesach gelezen zal worden. Er gaat nog een deurtje open en daar zien we een echte *geniza*, de opslagruimte die bestemd is voor versleten Hebreeuwse boeken en papieren. Hij wijst ons, opnieuw trots, op een band van de Babylonische Talmoed die gevlekt en gescheurd is. En ook staat in alle ruimtes een tsedakabusje, dat natuurlijk niet aan onze aandacht mag ontsnappen. Graag doneren we steeds een handvol Oezbeekse *sum-biljetten*. Achteraf pas zien we dat deze Joodse Machala totaal schuilgaat achter een recent aangelegde hoge façade met allemaal winkeltjes en met, zoals later blijkt, één enkele grote (gesloten) metalen poort.

Noten en bronnen

(*1) De Arabische wiskundige Al-Chwarizmi schreef een verhandeling getiteld: *L'Al'djebr ou'al moukabalah*. Deze verhandeling had betrekking op bepaalde rekenkundige

voorschriften voor vergelijkingen. Zijn verbasterde naam deed het begrip 'algorithmus' ontstaan en de verbasterde titel van de verhandeling het woord 'algebra'.

(*2) 'chalat' (Russisch) is de 'chapan', de gestreepte Oezbeekse jas.

(*3) De dynastie der Mangyten die Boechara van 1753 tot 1920 regeerden. Op 8 oktober 1920 wordt de Sovjet Volksrepubliek Boechara uitgeroepen.

(*4) De minaret Kalon, in 1127 opgericht, is 46 meter hoog. In de 18e en 19e eeuw werden op bevel van de emir ter dood veroordeelden hiervan naar beneden geworpen.

(*5) Dit 'vakantieverhaal', ook door mij geschreven, is eerder gepubliceerd in NIW 44 van 9 september 2016.

*Kalontarov-huis met de rijk gedecoreerde ontvangstzaal
foto Wim Neevel*

Literatuur:

- The Historical Atlas of Judaism, Barnes & Bacon, p. 190, 191, 192, Carthographia Press, London, 2009
- Reader Oezbekistan, Hans Luiten, Labrys Reizen, 2016
- Legends of ancient Bukhara, Robert Almeev, Polispekt
- Facing West - Oriental Jews of Central Asia and the Caucasus, p.63, 64, JHM, Waanders, 1998
- And I shall dwell among them, Neil Folberg p.49, 50, 51, Aperture Foundation, New York, 1995
- Der Untergang des Judentums, Otto Heller, p.317-329, Verlag für Literatur und Politik, Wien/Berlin, 1933.

Internetbronnen: -

- www.trouw.nl/tr/nl/.../Joodse-Orientexpres-vertrok-uit-Babylon.dhtm
- www.prospektonline.nl/prosabl/prospekt/.boechaars_feb.html
- www.iranicaonline.org/articles/bukhara-vii
- www.asia-israel.co.il/Encyclopedia-in-English.html

HERHAALDE DRINGENDE OPROEP

In het Colofon op pagina 12 staat nu achter de naam van Sandra Prins: (penningmeester, administrateur a.i). Ad interim betekent: tijdelijk. Daarom komen wij

graag in contact met iemand die het werk als administrateur van de Stichting Judaica Zwolle wil overnemen. **Stuur uw reactie naar info@judaica-zwolle**

Rosj Hasjana als doorstart

Van de redactie

Rosj Hasjana, als begin van het Joodse jaar, is het begin van de tien dagen van inkeer, *de aseret jeme tesjoeva*. Als dit bulletin bij u in de bus valt, kunt u in gedachten nog meedoen met de belangrijkste boodschap: concentreren op onszelf, wat hebben we het afgelopen jaar goed en verkeerd gedaan? Hoe kunnen we herstellen wat niet zo goed ging? Voor de Joden vormt Jom Kipoer de afsluiting van deze dagen, maar een ieder kan vergeving vragen ten overstaan van *Kadosj Baroech Hoe* – de Heilige, gezegend (of geprezen) is Hij. Onszelf tegen het licht houden, eerlijk zijn tegenover onszelf en goede voornemens maken voor het komende jaar. Er is altijd de mogelijkheid voor herstel, voor een 'doorstart', zoals dat in modern taalgebruik heet. (*1)

Het Joodse jaar 5777 begint op 3 oktober 2016. Rosj Hasjana is nooit een 'knalfeest' geweest, dat wil zeggen: er wordt geen vuurwerk afgestoken of oliebollen gegeten. Toch heeft het jodendom wel wat met lekker eten. Na de treurdagen rondom de 9e Aw – in juli en augustus, wanneer gehuild wordt om de verwoesting van de Tempels, de dispora en de sjoa en twee belangrijke ingrediënten van het menu zijn geschrapt: wijn en vlees – breekt dan met de hoge feestdagen de periode aan van rijke eettradities. U zult begrijpen dat hierbij Jom Kipoer, de grote verzoendag, buiten schot blijft. Het bekendste eten van het nieuwjaarsfeest is het zoete appeltje ingedoopt in honing. Het is de gewoonte om op vrijdagavond en zaterdagochtend te beginnen met speciale gevlochten broden, de *challes*. Alleen op het nieuwjaarsfeest worden ronde challes gegeten. Dit als symbool van de cyclus van het jaar en het leven, een steeds doorgaande cirkel. Alles wat het eten zuur of minder zoet maakt wordt op deze dagen niet genuttigd: augurken, bitterkruid en azijn. Rabbijn Hans Groenewoudt van het Cheider – de orthodox Joodse school in Amsterdam – schrijft: “Het Jodendom hecht veel waarde aan haar tradities, niet in het minst die te maken hebben met hetgeen men eet op gezette tijden. De reden voor deze waardering is dat wij alles wat G'd ons geeft, willen gebruiken in onze dienst voor Hem. Door ook simpele dingen zoals appels en dergelijke te gebruiken op zulke bijzondere momenten, tonen we dat alles wat de schepping bevat voor Zijn Glorie gebruikt kan worden. En dat is een gedachte die zeker bij Rosj Hasjana, de verjaardag van de schepping past.” (*2)

Binyomin Jacobs, opperrabbijn en vicevoorzitter van het bestuur van het Cheider, beschrijft in een recent geschreven brief aan de lezers van 'Rond de Bron' dat veel niet-Joden vaak foutieve vertalingen gebruiken van Joodse begrippen. Hij

somt op: Sabbat is geen rustdag, Tefilla is geen gebed, tsedaka is echt geen liefdadigheid. Hij benadrukt dat de sabbat geen dag is van uitrusten en fysieke ontspanning. Het is een dag waarop afstand genomen wordt van materiële beslommeringen en toewijding aan de Eeuwige. Dat geeft een zekere spirituele rust. Het Hebreeuwse woord dat voor bidden wordt gebruikt, heeft als letterlijke vertaling: jezelf verbinden. Verbinden met de Eeuwige. In Deuteronomium 6:5 lezen we: “*Heb de Eeuwige uw G'd lief met geheel uw hart, geheel uw ziel en geheel uw vermogen.*” Tsedaka betekent letterlijk vertaald: gerechtigheid. Het financieel steunen van bijvoorbeeld de armen is niet lief van ons, maar een opdracht: de arme heeft het recht om geholpen te worden. Het vermogen dat de Eeuwige ons in beheer heeft gegeven moeten wij op de juiste wijze besteden.

Al dit soort zaken komen ook aan bod in het rijke onderwijsaanbod van de Stichting Judaica Zwolle. Tegen al onze oud-cursisten zeggen we: **'maak met Rosj Hasjana een doorstart.'** Uiteraard zijn ook nieuwe deelnemers van harte welkom. Inschrijven voor een cursus is nog steeds mogelijk via www.judaica-zwolle.nl

Aan het begin van het nieuwe jaar, spreken wij als bestuur van de Stichting Judaica Zwolle de wens uit dat u allen een goed en gelukkig jaar te wachten zal staan. Mogen wij allen een jaar van gezondheid, geluk en vrede beleven, לשנה טובה ומתוקה - *lesjana tova oe metoeke* - voor een goed en zoet jaar. In het Jiddisj luidt de standaard wens: א גוט געבענטשט יאהר - *a gut gebentsht yohr*, een goed gezegend jaar.

Noten: (*1) Een aantal, hier bewerkte, uitspraken zijn gebaseerd op de bespreking van de Sidra door rabbijn Menno ten Brink in het NIW van 27 september 2016. (*2) Dit bewerkte gedeelte en het citaat zijn ontleend aan 'Rond de Bron', het kwartaalnieuws van de Stichting Joodse Kindergemeenschap Cheider, september 2016.

COLOFON

Het Judaica-Bulletin is een uitgave van de Stichting Judaica Zwolle. Het verschijnt vier maal per jaar. Een jaargang loopt van oktober t/m juli. De abonnementsprijs bedraagt € 8,00 per jaar, over te maken na ontvangst van een factuur. Een abonnement kan men aanvragen via info@judaica-zwolle.nl.

De Stichting Judaica Zwolle stelt zich ten doel de verspreiding van kennis over de joodse godsdienst, taal, geschiedenis en cultuur. Zij streeft dit o.a. na door het organiseren van cursussen, studiedagen, tentoonstellingen, etc. in de synagoge van Zwolle.

Het bestuur van de Stichting Judaica Zwolle bestaat uit de volgende leden:

- J.J. Dekker (secretaris)
- Mw. R.J.S. Hamburger (coördinator rondleidingen en tentoonstelling)
- Mw. J.H. Hansma (bibliothecaris)
- Mw. J. van Harten-Wondergem
- W.H. Neevel (voorzitter)
- Mw. S. Prins (penningmeester, administrateur a.i.)

De Stichting geeft jaarlijks een folder uit over haar activiteiten. Deze folder kan worden aangevraagd bij de administrateur a.i. mw. Sandra Prins via ons e-mailadres info@judaica-zwolle.nl. Actuele informatie over de cursussen, de Judaica-agenda en andere activiteiten van de Stichting is te vinden op de website: www.judaica-zwolle.nl. De bibliotheek van de Stichting wordt beheerd door mw. J.H. Hansma.

De Stichting heeft een tentoonstelling ingericht op het voormalige vrouwenbalkon van de synagoge van Zwolle, Samuel Hirschstraat 8, met als thema 'Joods leven in en om Zwolle'. Deze is eenmaal per maand op zondag geopend van 13.30-16.00 uur (zie voor de datums de Judaica-agenda in dit bulletin). Dan wordt er vanaf 14.00 uur ook een rondleiding verzorgd.

De Stichting werkt bij gelegenheid samen met: de Joodse Gemeente Zwolle, Stichting Voortbestaan Synagoge Zwolle, Genootschap Nederland-Israël afdeling Zwolle, en andere regionale en landelijke organisaties met een soortgelijke doelstelling.

Giften voor ons werk zijn aftrekbaar voor de inkomstenbelasting en kunnen worden overgemaakt op rekening NL07INBG0000259272 t.n.v. Stichting Judaica Zwolle te Zwolle.

VOLGENDE BULLETIN

Het volgende bulletin verschijnt 1 januari 2017. Kopij dient uiterlijk in de tweede week van december te zijn ingeleverd via info@judaica-zwolle.nl.

DE ADMINISTRATIE

De administratie van de Stichting Judaica Zwolle wordt ad interim verzorgd door Sandra Prins te Zwolle. Zij is te bereiken via ons e-mailadres info@judaica-zwolle.nl.

JUDAICA BULLETIN

De redactie van het Judaica Bulletin bestaat uit: Peter van 't Riet en Wim Neevel. Verspreiding: Nieske Willems. Abonnementen lopen per cursusjaar (september t/m juli). U kunt uw abonnement te allen tijde schriftelijk opzeggen. Uw abonnement stopt drie maanden na ontvangst van uw opzegging. Bij voorkeur ontvangen wij uw opzegging voor 1 september (start van een nieuw cursusjaar).

TENTOONSTELLINGSCOMMISSIE

De tentoonstellingscommissie bestaat uit: Riwkah Hamburger (voorzitter), Hanneke Brem, Michel Canter, Henrike de Graaf, Marguerite Groot-Segond, Jaap Hagedoorn, Rosa Lemstra, Elmer Lugtigheid (PR), Ingrid Petiet, Caroline Rouwendal-Estoppey, Hanna Sijmons.

WERKGROEP CURSUSSEN

De werkgroep cursussen bestaat uit: Johan Dekker (secretaris), Arie Driesprong, Riwkah Hamburger, Jeannette Hansma, Mieke van Harten-Wondergem, Wim Neevel (voorzitter).

E-MAIL EN WEBSITE

De mailbox info@judaica-zwolle.nl van de stichting wordt beheerd door Lidy van Dam. Via dit e-mailadres kan men toezending van het cursusprogramma of andere informatie vragen. De website wordt onderhouden door Johan Dekker. Vragen over de inhoud van de website kan men stellen aan het bestuur via ons mailadres info@judaica-zwolle.nl.

RONDLEIDINGEN IN SYNAGOGES

Rondleidingen in de synagoge van Zwolle met bezoek aan de tentoonstelling voor groepen van meer dan 15 personen kunnen worden aangevraagd via info@judaica-zwolle.nl. Entree: € 4,00 voor volwassenen (kortingen voor jeugdigen).